

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ

Клименко Ярослав Олександрович

УДК 343.122

**ЦИВІЛЬНИЙ ПОЗОВ ЯК ОДНА ІЗ ФОРМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СЛІДЧИМ
ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ, ЗАВДАНОЇ ЗЛОЧИНОМ**

Спеціальність 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика;
судова експертиза

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Київ 2003

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Національній академії внутрішніх справ України.

Науковий керівник кандидат юридичних наук, професор, Заслужений юрист України **Смітєнко Зінаїда Дмитрівна**, Національна академія внутрішніх справ України, професор кафедри теорії кримінального процесу та судоустрою

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України **Михайленко Олександр Романович**, Академія адвокатури України, завідувач кафедри кримінального процесу і криміналістики

кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник **Сірий Микола Іванович**, Інститут держави і права імені В.М. Корецького НАН України, старший науковий співробітник

Провідна установа Одеська національна юридична академія (м. Одеса)

Захист відбудеться 26.11.2003 р. о 14⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.007.03 у Національній академії внутрішніх справ України, (03035, Київ-35, Солом'янська пл., 1)

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національної академії внутрішніх справ України, (03035, Київ-35, Солом'янська пл., 1)

Автореферат розісланий 17.09.2003 року

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради _____

Лук'янчиков Є.Д.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Аналіз судової та слідчої практики свідчить про те, що склад злочину при провадженні в кримінальній справі досить часто містить у собі й ознаки цивільного правопорушення. У таких випадках поряд з кримінально-правовими правовідносинами виникають і цивільно-правові, які можуть бути реалізовані та забезпечені через кримінально-процесуальні правовідносини. Так, згідно зі ст.28 КПК України особа, що зазнала шкоди від злочину, має право при провадженні у кримінальній справі пред'явити до обвинуваченого або до осіб, що несуть матеріальну відповідальність за його дії, цивільний позов, який розглядається разом із кримінальною справою. Таким чином забезпечується вирішення завдань кримінального судочинства - охорона прав та законних інтересів фізичних та юридичних осіб, які беруть в ньому участь (ст.2 КПК України). Одночасний розгляд судом кримінальної справи і цивільного позову має низку суттєвих переваг, направлених на посилення захисту прав громадян та юридичних осіб, що зазнали шкоди від злочину. Певною мірою це сприяє більш повному доказуванню підстав та розміру заподіяної шкоди, а також виявленню осіб, які несуть цивільно-правову відповідальність за заподіяння шкоди; виключається паралелелізм та дублювання в роботі судів і можливість винесення суперечливих рішень з одних і тих же питань, що, в свою чергу, заощаджує час і кошти держави. До того ж потерпілий від злочину звільняється від необхідності двічі брати участь у судовому розгляді, і відповідно - підлягати додатковим хвилюванням, викликаним дослідженням обставин скоєного злочину. Свідки, перекладачі, експерти та інші особи звільняються від повторного виклику. Більш того, розгляд у кримінальній справі цивільного позову сприяє найбільш ефективному впливу як на самого злочинця, так і на інших осіб, попереджуючи можливість скоєння ними правопорушень із заподіянням шкоди.

Для заявлення цивільного позову в кримінальній справі, крім підстав (злочину, шкоди, причинно-наслідкового зв'язку між злочином і шкодою) необхідні ще і певні умови: непрострочений термін давності пред'явлення позову, відсутність по заявленому позову судового рішення, що набрало законної сили, в тому числі про мирову угоду між сторонами з приводу даного позову та відмову від позову.

На нашу думку, право на пред'явлення позову у фізичних та юридичних осіб, яким злочином заподіяно шкоду, виникає з моменту офіційного повідомлення про злочин у правоохоронні органи. Тому з цього моменту у посадової особи, яка здійснює провадження за одержаними матеріалами, виникає обов'язок своєчасного забезпечення відшкодування шкоди.

Визнати особою цивільним позивачем та зазначити у вирокі про стягнення на її користь певної суми коштів ще не означає, що шкода відшкодована. Необхідно вжити заходів для реального виконання вироку в частині цивільного позову. У зв'язку з цим законодавець і закріпив за органами дізнання, слідчим, прокурором та судом обов'язок вжиття заходів до забезпечення цивільного позову. Порівняльний аналіз статистичних даних узагальнення практики відшкодування судами України матеріальних збитків, заподіяних злочинами, свідчить, що з року в рік значно збільшується як їх сума, так і залишок невідшкодованих збитків, що призводить до недосконалого забезпечення конституційних прав і законних інтересів громадян. Так, залишок невідшкодованої шкоди, завданої державній та колективній власності із сум, визначених судами на кінець 1-го півріччя 1995 р., складав 983 тис. грн. На закінчення 1-го півріччя 1996 р. ця цифра становила 13843 тис. грн, а на кінець 1-го півріччя 1997 р. - вже 29675 тис. грн. Залишок невідшкодованих збитків, заподіяних злочинами приватній власності громадян, із сум, визначених судами, становив на кінець 1-го півріччя 1995 р. - 1921 тис. грн., на закінчення 1-го півріччя 1996 р. - 6688 тис. грн., на кінець 1-го півріччя 1997 р. - 20796 тис. грн. Такі наслідки пояснюються не тільки недосконалістю законодавства по даній проблемі, але і недостатньою обізнаністю юристів з тонкощами такого складного правового інституту, яким є компенсація шкоди, заподіяної злочинами. Нерідко орган дізнання та слідчий слабо уявляють суть терміну "моральна шкода" і його реалізацію на практиці, припускають помилки при виборі особи, яка несе матеріальну відповідальність за заподіяння шкоди.

У різні часи проблемам удосконалення інституту цивільного позову в кримінальному судочинстві в юридичній літературі приділялась серйозна увага. Вагомий внесок у дослідження проблеми зробили Ю.Р. Адоян, С.О. Александров, С.А. Альперт, В.А.Азаров, В.П. Бож'єв, В.І. Батюк, В.Г. Власенко, П.П. Гурєєв, М.І. Гошовський, Ю.М. Грошевий, Н.І. Газетдинов, В.Г. Даєв, А.Д. Давлетов, З.З. Зінатуллін, Л.Д. Кокорєв, В.В. Кривобок, О.В. Крикунов, О.П. Кучинська, Е.Ф. Куцова, А.Г. Мазалов, О.Р. Михайленко, М.М. Михеєнко, С.В. Наріжний, В.Т. Нор, Є.С. Нікулін, В.Я. Понарін, В.М. Савицький, З.Д. Смітєнко, М.С. Строгович, В.М.Тертишник, В.М. Усков, Л.І. Шаповалова, В.П. Шибіко, М.Є. Шумило та ін.

Дослідження названих авторів, безумовно, зробили істотний внесок у теорію та практику кримінального процесу щодо питань заявлення та забезпечення цивільного позову в кримінальній справі. Проте, числені зміни чинного законодавства України, а саме прийняття Кримінального кодексу, який набрав чинності 1 вересня 2001 року, Цивільного кодексу, який почне діяти з 1 січня 2004 року, зміни чинного кримінально-процесуального законодавства, призвели до появи низки питань як в теорії кримінального процесу, так і у практичній діяльності органів досудового слідства щодо забезпечення відшкодування шкоди, заподіяної злочинами. Вирішення цих питань обумовлено нагальною необхідністю усунення розбіжностей між кримінальним, цивільним законодавствами, з одного боку, та кримінально-процесуальним - з іншого. Так, потребує вдосконалення інститут відшкодування шкоди, заподіяної злочинами, зокрема, така його форма, як добровільне відшкодування завданої злочином шкоди. Визначення Цивільним кодексом характеру та обсягу шкоди, завданої правопорушенням, обумовлює необхідність перегляду питань предмету цивільного позову в кримінальному процесі. Важливо відзначити, що в законі (ст.1193 ЦК України) прямо зазначено, що якщо шкода заподіяна злочином, то визначення її розмірів не залежить від майнового стану відповідачів.

Крім того, практична діяльність органів досудового слідства у питаннях забезпечення цивільного позову обумовлює необхідність детального аналізу цієї діяльності з метою підвищення її ефективності. Все це визначає актуальність і значущість теми дисертаційного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація спрямована на виконання основних положень п.п.42,54,60 "Комплексної цільової програми боротьби зі злочинністю на 1996-2000 р.р.", затвердженої Указом Президента України від 17 вересня 1996 р., та "Комплексної програми профілактики злочинності на 2001-2005 роки", затвердженої Указом Президента України від 25 грудня 2000 р. Робота виконана відповідно до планів науково-дослідних робіт Національної академії внутрішніх справ України та кафедри теорії кримінального процесу та судоустрою.

Мета і задачі дослідження. Мета дослідження полягає у визначенні та вивченні актуальних питань інституту цивільного позову як однієї із форм забезпечення відшкодування шкоди в досудовому розслідуванні з урахуванням змін, що зазнало останнім часом чинне законодавство; у розробці науково обгрунтованих пропозицій і рекомендацій, направлених на вдосконалення чинного законодавства та слідчої практики.

Для реалізації поставленої мети вибрано відповідні аспекти дослідження з постановкою наступних задач:

- визначити поняття відшкодування шкоди, заподіяної злочином, встановити його характерні риси та форми;
- із врахуванням змін, внесених за останні роки до кримінального, цивільного, кримінально-процесуального законодавства, дати характеристику юридичних фактів, що складають підстави заявлення цивільного позову;
- визначити коло осіб, що вправі заявляти цивільний позов та зобов'язані відповідати за ним, дослідити особливості реалізації захисту ними своїх прав;
- визначити процесуальний порядок заявлення і забезпечення цивільного позову на стадіях порушення кримінальної справи та досудового розслідування;
- на основі узагальнення кримінальних справ дослідити причини недоліків у роботі органів дізнання та досудового слідства із забезпечення цивільного позову;

- розробити науково-обґрунтовані рекомендації слідчим по підвищенню ефективності в зазначеній сфері діяльності;

- визначити процесуальний порядок оскарження дій чи бездіяльності слідчого щодо вжиття заходів по забезпеченню цивільного позову.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що складаються між суб'єктами, які проводять досудове розслідування справ, потерпілими й іншими особами, внаслідок завдання злочином шкоди і ті, що виникають під час заявлення вимог про відшкодування збитків та вжиття заходів із забезпечення заподіяної злочином шкоди.

Предметом дослідження є діючі кримінально-процесуальні норми, що регламентують порядок пред'явлення цивільного позову в стадії досудового розслідування, права та обов'язки суб'єктів, яким злочином заподіяно шкоду та які зобов'язані нести відповідальність за її завдання, порядок вжиття заходів забезпечення відшкодування шкоди, а також практика застосування цих норм.

Методи дослідження. У процесі дослідженні теми використовувалися: історико-правовий метод при аналізі тенденції розвитку і становлення інституту відшкодування шкоди в кримінальному процесі; формально-логічний метод дослідження - при визначенні поняття та форм відшкодування шкоди в кримінальній справі. За допомогою статистичного методу встановлювалися недоліки слідчої практики щодо забезпечення цивільного позову та шляхів їх подолання. Порівняльно-правовий метод використано з метою визначення шляхів усунення недоліків кримінально-процесуального законодавства України (зокрема, внесення змін і доповнень у проект КПК).

Нормативну базу дослідження складають: Конституція України, Кримінально-процесуальний кодекс, інші закони та підзаконні акти України, а також ратифіковані Україною міжнародно-правові акти. Для порівняння по даній проблемі досліджувалося законодавство і нормативні акти Росії та Молдови.

Емпіричну базу дослідження складають дані узагальнення 157 кримінальних справ за період 2000-2001 років; анкетування слідчих органів МВС (опитано 140 працівників); матеріали опублікованої практики та узагальнень практики, проведених працівниками Верховного Суду України (1995-1997 р.р.). Враховувався також особистий досвід роботи дисертанта слідчим.

Наукова новизна одержаних результатів. У результаті проведеного дисертаційного дослідження запропоновано авторське розв'язання декількох дискусійних питань в теорії кримінального процесу. Зроблена спроба дати рекомендації по використанню цього інституту в кримінальному судочинстві. Висунуті та аргументовані такі найбільш значущі пропозиції, що вирішують поставлені наукові задачі й визначають наукову новизну дослідження:

- обґрунтована пропозиція деталізації завдань кримінального судочинства (ст.2 КПК) з визначенням відшкодування шкоди, заподіяної злочинами, в колі охорони прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб, що беруть в ньому участь;

- сформульовано поняття відшкодування шкоди та визначено сукупність його форм (розгляд та вирішення цивільного позову, добровільне відшкодування завданої злочином шкоди; покладення на неповнолітнього обов'язку відшкодування заподіяних майнових збитків; відшкодування шкоди державою)

- запропоновано врегулювати в законодавстві порядок добровільного відшкодування заподіяної злочином шкоди;

- висловлено пропозиції закріпити в законі в числі основних обов'язків суб'єктів, які ведуть досудове розслідування справ, обов'язки роз'яснення прав особам, котрим було завдано злочином майнової чи моральної шкоди, заявлення цивільного позову і вжиття заходів до його забезпечення;

- запропоновано передбачити в КПК право на відшкодування моральної шкоди в кримінальному процесі наряду з фізичною і юридичній особі, у випадку порушення її особистих немайнових чи майнових прав, що виявилось в завданні шкоди її діловій репутації;

- обґрунтовано доцільність закріплення в кримінально-процесуальному законодавстві можливості призначення субсидіарної та часткової відповідальності за заподіяну шкоду;

- визначено необхідність закріпити в КПК положення про обов'язкову участь в досудовому слідстві представника цивільного позивача у випадках, коли останніми є неповнолітні або особи, які за своїми фізичними чи психічними вадами не можуть самостійно захищати свої права та інтереси, а також у випадку, коли цивільним позивачем є юридична особа;

- уточнено коло осіб з числа цивільних відповідачів, указано, що для своєчасного та ефективного забезпечення цивільного позову до цієї категорії слід відносити осіб, які несуть відповідальність не тільки за дії обвинуваченого, але і за дії підозрюваного;

- запропоновано передбачити в чинному кримінально-процесуальному законодавстві право цивільного відповідача добровільно забезпечити заявлений у справі цивільний позов і вважати це обставиною, що пом'якшує покарання обвинуваченому, і можливістю реалізації вимог статей 45,46 КК України (звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям та з примиренням винного з потерпілим);

- сформульовано обов'язкові вимоги до форми і змісту позовної заяви в кримінальному судочинстві;

- обґрунтовано положення про необхідність активного сприяння доказуванню підстав та розміру цивільного позову з боку цивільного позивача;

- обкреслено необхідність у разі, коли цивільним відповідачем є третя особа, визнавати її показання як самостійне джерело доказів;

- запропоновано законодавчо встановити можливість накладення арешту на майно в стадії досудового розслідування за поданням слідчого, за умов згоди прокурора і наявності відповідної постанови суду;

- розроблено науково-обґрунтовані організаційні рекомендації (Інструкція про порядок забезпечення відшкодування шкоди, заподіяної злочинами) щодо підвищення ефективності діяльності правоохоронних органів по відшкодуванню шкоди, заподіяної злочинами;

- обґрунтована пропозиція про можливість оскарження в адміністративних судах неправомірних дій дізнавача, слідчого і прокурора відповідно до Закону України "Про судоустрій України".

Практичне значення одержаних результатів. Одержані результати дослідження можуть бути використані при подальшій науковій розробці цієї проблеми, у правотворчій діяльності, для внесення змін до кримінально-процесуального законодавства, у практичній діяльності органів досудового слідства, в навчальному процесі при підготовці підручників з курсу "Кримінальний процес". У співавторстві з науковим керівником підготовлено проект "Інструкції про порядок відшкодування шкоди, заподіяної злочинами", який надіслано до Головного слідчого управління МВС України з метою впровадження його у практичну діяльність органів досудового слідства.

Особистий внесок здобувача. Висновки і положення, що сформульовані в роботі, є результатом особистих досліджень автора. Основні положення і висновки дисертації сформульовані в пропозиціях, направлених до Верховної Ради України, які можуть бути використані при опрацюванні проектів законів про внесення змін до кримінально-процесуального законодавства.

Апробація результатів дисертації. Результати дисертаційного дослідження були опробовані на Міжнародній науково-практичній конференції "Вплив глобалізації на формування зовнішньоекономічних зв'язків України" (травень 2002 р.), та науковій конференції "Зовнішня торгівля: право та економіка" (грудень 2002 р.).

Публікації. Основні положення і висновки опубліковані у 5 наукових статтях, три із них - у фахових виданнях, затверджених ВАК України, одна з яких - у співавторстві. Структура дисертації визначається відповідно до мети і завдань дослідження і складається з вступу, трьох розділів, що охоплюють вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел, додатків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовується вибір теми дисертації, її актуальність; зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами; визначаються об'єкт, предмет, мета та завдання дослідження; розкриваються методологічні й теоретичні засади, нормативна та емпірична база

дослідження; висвітлюється наукова новизна, практичне значення одержаних результатів; наводяться дані про апробацію результатів дослідження, структуру та обсяг дисертації.

Розділ перший “Сутність та значення відшкодування шкоди, завданої злочином” складається з двох підрозділів, присвячених з’ясуванню правової природи і суті поняття відшкодування шкоди, заподіяної злочинами, в кримінальному процесі, визначаються його форми, дається їх характеристика; розглядається поняття цивільного позову, що заявляється в кримінальній справі.

У першому підрозділі “Поняття відшкодування шкоди та його форми”, базуючись на аналізі кримінально-процесуального законодавства, де цьому питанню присвячена велика кількість норм, матеріалах опитування слідчих, дисертант обґрунтовує необхідність деталізації в ст.2 КПК України завдання кримінального судочинства, визначаючи відшкодування шкоди, заподіяної злочинами, в колі охорони прав та законних інтересів фізичних та юридичних осіб, що беруть участь у процесі. При цьому під поняттям шкоди розуміються, як майнові збитки, так і моральна шкода .

Аналізуючи поняття відшкодування шкоди в кримінальній справі, автор виходить із виділення в ньому двох сторін: процесуальної та матеріальної. Процесуальна сторона полягає у діяльності суб’єктів кримінального процесу по реалізації передбачених законом форм відшкодування шкоди. Матеріальна сторона відшкодування шкоди впливає із його цивільно-правової природи як об’єкту деліктних зобов’язань, яким воно виступає в цивільному праві і відповідно до ст.1192 ЦК України полягає у поновленні майнової сфери потерпілого в натурі або в повному відшкодуванні завданих збитків. У зв’язку з цим автор вважає за доцільне вживання для характеристики відшкодування шкоди слова “компенсація”, що в перекладі з латинської мови означає “врівноваження”. На підставі цього дисертант визначає відшкодування шкоди в кримінальній справі як діяльність суб’єктів кримінального процесу по відновленню на компенсаційній основі майнових прав потерпілих від злочину осіб і компенсації ним моральної шкоди.

Розглядаючи поняття форм відшкодування шкоди, автор підтримує думку В.Т. Нора про те, що кримінально-правова реституція не відноситься до їх числа, а є одним з кримінально-процесуальних засобів захисту майнових прав потерпілих від злочину осіб. Враховуючи зміни в кримінально-процесуальному законодавстві, згідно з якими в ньому закріплені принцип диспозитивності, дисертант погоджується із законодавцем, який позбавив суд обов’язку відшкодування шкоди за власною ініціативою.

Аналізуючи кримінально-правове значення добровільного відшкодування шкоди, автор обґрунтовує необхідність його регламентації в кримінально-процесуальному законодавстві, пропонуючи доповнити КПК наступними статтями:

“Стаття 29-1. Роз’яснення права відшкодування шкоди в кримінальній справі на добровільних засадах.

За наявності достатніх даних про те, що злочином заподіяні майнові збитки чи моральна шкода, орган дізнання, слідчий, прокурор і суд зобов’язані роз’яснити підозрюваному, обвинуваченому, підсудному положення статей 45,46, п.2 ст.66 КК України щодо кримінально-правового значення добровільного відшкодування шкоди та порядок його здійснення”.

“Стаття 29-2. Порядок добровільного відшкодування шкоди у кримінальній справі.

Виявивши намір добровільно відшкодувати шкоду, підозрюваний, обвинувачений, підсудний або інші особи за дорученням підозрюваного, обвинуваченого чи підсудного повинні заявити про це особі, у провадженні якої знаходиться кримінальна справа.

Отримавши таку заяву, орган дізнання, слідчий, прокурор або суд зобов’язані вжити заходів по забезпеченню добровільного відшкодування шкоди.

Про результати добровільного відшкодування складається протокол, до якого додаються документи, що засвідчують цей факт”.

Базуючись на розробках вітчизняних і закордонних вчених-юристів В.І. Батюка, О.Д. Бойкова, М.І. Гошовського Л.Д. Кокорєва, М.Й. Коржанського, О.П. Кучинської, А.Г. Мазалова,

В.Я. Понаріна, В.М. Савицького та положеннях ст.1177 ЦК України, дисертант обґрунтовує існування такої форми відшкодування шкоди, як відшкодування шкоди за рахунок держави.

У другому підрозділі **“Цивільний позов як спосіб реалізації принципу публічності на стадії досудового розслідування кримінальної справи”** автор проаналізував поняття цивільного позову в кримінальному процесі, підтримавши думку, за якою під останнім розуміють вимогу особи, якій завдано шкоду від злочину, її представника чи в її інтересах прокурора, до обвинуваченого чи осіб, які за законом несуть відповідальність за його дії, про відшкодування цієї шкоди, про що заявляється органам, які ведуть кримінальний процес, і вирішується судом разом із кримінальною справою.

Будучи єдиним за своєю суттю із позовом у цивільному судочинстві, цивільний позов у кримінальній справі не може все ж таки не мати своїх особливостей, які перш за все, обумовлені дією в кримінальному процесі принципу публічності. Це проявляється: в обов'язку слідчого в разі заподіяння злочином шкоди роз'яснити право подання цивільного позову; в обов'язку органу дізнання, слідчого, прокурора і суду вживати заходи по забезпеченню заявленого чи можливого в майбутньому цивільного позову (ч.1 ст.29 КПК); в обов'язку прокурора пред'явити чи підтримати вже пред'явлений цивільний позов, якщо цього вимагає охорона інтересів держави, а також громадян, які за станом здоров'я та з інших поважних причин не можуть захистити свої права (ч.2 ст.29 КПК).

Зазначені обов'язки прокурора і слідчого розміщені в різних статтях КПК, присвячених питанням цивільного позову в кримінальній справі. У статтях же, що регламентують повноваження прокурора і слідчого питання забезпечення відшкодування шкоди, завданої злочинами, не передбачено. Виходячи з того, що відшкодування шкоди, завданої злочинами, є однією із задач кримінального судочинства дисертант пропонує серед повноважень слідчого і прокурора закріпити обов'язок роз'яснювати право на заявлення цивільного позову, вжиття заходів забезпечення заявленого чи можливого в майбутньому цивільного позову, а для прокурора – пред'являти та підтримувати цивільний позов, якщо цього вимагає охорона інтересів держави, а також громадян, які за станом здоров'я чи з інших поважних причин не можуть захистити свої права.

Дією принципу публічності визначаються і певні особливості реалізації в кримінальному процесі права позивача на відмову від позову. Якщо в цивільному процесі відмова позивача від позову тягне за собою закриття провадження в справі, то в кримінальному процесі припинити провадження за цивільним позовом органи, які ведуть процес, не можуть, адже, доказування характеру і розміру шкоди, заподіяної злочином, відповідно до ст.64 КПК України входить до переліку обставин, що підлягають доказуванню в кримінальній справі. Оскільки вжиття заходів забезпечення цивільного позову пов'язано із обмеженням прав підозрюваного, обвинуваченого чи інших осіб, що несуть відповідальність за його дії, та в переважній більшості випадків потребує значних витрат сил і засобів автор вважає, що органи, які ведуть процес, не повинні вживати заходів по забезпеченню цивільного позову у випадку добровільного відшкодування шкоди, заподіяної злочином. У зв'язку з цим дисертантом запропоновано доповнити ст.125 КПК частиною третьою наступного змісту:

“Вжиття заходів до забезпечення цивільного позову не проводиться в разі добровільного відшкодування шкоди в повному обсязі і лише в справах про злочини, за які кримінальним законом не передбачена конфіскація майна”.

Другий розділ “Підстави і суб'єкти цивільного позову в кримінальному судочинстві” складається з двох підрозділів.

У першому підрозділі **“Поняття та зміст підстав заявлення цивільного позову”** дисертант обґрунтовує доцільність законодавчого закріплення змісту шкоди, відшкодування якої можливе шляхом пред'явлення цивільного позову в кримінальній справі. Автор підтримує висловлену в літературі думку про те, що застосування в ст.29 КПК терміну “матеріальна шкода” є невдалим. Враховуючи положення постанови Пленуму Верховного Суду України №4 від 31 березня 1995 року “Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди”, відшкодуванню в кримінальній справі підлягає майнова і моральна шкода.

Аналізуючи положення цивільного законодавства, керівні роз'яснення Пленуму Верховного Суду України, дисертант визначає, що фізичні та юридичні особи, які постраждали внаслідок злочину вправі пред'явити цивільний позов у кримінальній справі про відшкодування: 1) прямої безпосередньої майнової шкоди, завданої злочинцем; 2) недержаних внаслідок вчинення злочину прибутків; 3) витрат на відновлення здоров'я потерпілого; 4) витрат на поховання потерпілого в разі його смерті та виплати на утримання непрацездатних членів його сім'ї; 5) витрат, пов'язаних із виплатою відшкодування шкоди, заподіяної злочинцем (регресні вимоги).

Розглядаючи питання моральної шкоди як предмету позовних вимог в кримінальному судочинстві, дисертант виходить перш за все з того, що такий позов може бути пред'явлений як фізичною, так і юридичною особою. У зв'язку з цим дисертант підтримує думку авторів проекту КПК, підготовленого робочою групою Кабінету Міністрів України (на 1 березня 2000р.), про те, що потерпілим у кримінальній справі повинна визнаватись і юридична особа в разі завдання їй моральної шкоди. Причому неможливо сформулювати загальне для фізичної і юридичної особи поняття моральної шкоди. Поняття "моральної шкоди", заподіяної фізичній особі, широко висвітлено на сторінках юридичної літератури та досить повно визначено в ст.23 ЦК України. Визначаючим щодо розкриття змісту "моральної шкоди", заподіяної юридичній особі, автор пропонує визнавати поняття ділової репутації, під якою необхідно розуміти суспільно-позитивну оцінку специфічних якостей юридичної особи. Тобто таких якостей, які не тільки індивідуалізують її серед інших юридичних осіб, а і визначають рівень довіри до неї у суспільно-виробничій діяльності (професійність, надійність, діловитість, зобов'язальність у ділових стосунках тощо) з боку людей.

Відсутність загального еквівалента між заподіяними потерпілому стражданнями та грошовою одиницею обумовлює те, що визначення розміру грошової компенсації моральної шкоди слід покладати на вільний та справедливий розсуд органів та осіб, які ведуть процес.

В аспекті розгляду причинного зв'язку між злочинцем і заподіяною шкодою автор досліджує питання відповідальності за цивільним позовом співучасників вчиненого злочину. При цьому дисертант пропонує поряд із солідарною відповідальністю запровадити в кримінальному судочинстві часткову та субсидіарну відповідальність, прийнявши наступні правила її застосування. Співучасники злочину, діяння яких були об'єднані спільним злочинним наміром, а заподіяна ними шкода стала наслідком їх спільних дій, несуть солідарну відповідальність по відшкодуванню шкоди. За клопотанням цивільного позивача, його представника чи прокурора в інтересах цивільного позивача чи державних інтересах, суд вправі покласти на підсудних, спільним діями яких заподіяно шкоду, часткову відповідальність. Особа, через недбале виконання службових обов'язків якою було завдано шкоду іншою особою притягнута до кримінальної відповідальності в цій же справі, несе субсидіарну відповідальність з останньою за заподіяну шкоду.

У другому підрозділі "Суб'єкти, що мають право на заявлення цивільного позову та суб'єкти, що зобов'язані відповідати по цивільному позову" автор обґрунтовано пропонує розширити коло суб'єктів, які повинні визнаватись цивільними позивачами в кримінальному процесі. Оскільки в кримінальній справі підлягає відшкодуванню моральна шкода, заподіяна злочинцем, особи, які її зазнали і пред'явили позов про її відшкодування, повинні також визнаватись цивільними позивачами. При цьому у справах про злочини, в результаті яких сталась смерть потерпілого, право заявлення цивільного позову про відшкодування моральної шкоди має не один з них, а всі, яким було завдано моральної шкоди.

Посилюючи захист прав неповнолітніх обвинувачених і тих, хто має певні фізичні та психічні вади, передбачаючи в таких випадках обов'язкову участь захисника, законодавець обійшов своєю увагою потерпілих, які є неповнолітніми або мають фізичні чи психічні вади. У зв'язку з цим автором пропонується доповнити ст.52 КПК частиною 4 наступного змісту:

"Участь законного представника, у випадку відсутності таких - представника потерпілого чи цивільного позивача, є обов'язковою для захисту прав і законних інтересів потерпілого або цивільного позивача, які є неповнолітніми чи за своїм фізичним чи психічним станом позбавлені

можливості самостійно захищати свої права та інтереси, а також у випадку, коли цивільним позивачем є юридична особа.”

Аналізуючи зміст ст.51 КПК, дисертант доходить висновку про те, що поява у кримінальному процесі такого суб'єкта, як цивільний відповідач, можлива лише після пред'явлення обвинувачення, що не є правильним, адже, наділяючи слідчого обов'язком вжиття заходів по забезпеченню наявного чи можливого в майбутньому цивільного позову та передбачаючи можливість накладення арешту на майно не тільки обвинуваченого або осіб, які несуть матеріальну відповідальність за його дії, а і на майно підозрюваного та осіб, які несуть матеріальну відповідальність за його дії, законодавець тим самим обмежує права останніх. Накладення арешту на майно осіб, які несуть матеріальну відповідальність за дії підозрюваного, повинно передувати визнання їх цивільними відповідачами та - відповідно - роз'яснення їм їхніх прав. Іноді це може проводитись водночас з накладенням арешту. У зв'язку з цим автор пропонує закріпити можливість визнання в якості цивільного відповідача і до пред'явлення обвинувачення.

Визнаючи важливе кримінально-правове значення такої форми відшкодування шкоди, як добровільне відшкодування шкоди, заподіяної злочином, автор обґрунтовує доцільність закріплення за цивільним відповідачем право добровільно забезпечувати заявлений до нього позов із всіма передбаченими КК України наслідками цього.

Третій розділ “Провадження по цивільному позову в стадії досудового розслідування з метою забезпечення відшкодування шкоди, завданої злочином” складається з чотирьох підрозділів, які присвячені з'ясуванню приводів до порушення провадження за цивільним позовом на досудовому розслідуванні; особливостей, притаманних доказуванню підстав та розміру цивільного позову; аналізу недоліків у роботі по забезпеченню цивільного позову і шляхів їх подолання; визначенню суб'єктів, які мають право розглядати скарги на дії слідчого.

У першому підрозділі “Поняття та зміст приводів до порушення провадження по цивільному позову” розглядаються джерела, з яких органи, що ведуть процес встановлюють наявність підстав до заявлення цивільного позову.

У більшості випадків інформація про завдану шкоду отримується вже на стадії порушення кримінальної справи – при отриманні заяви про вчинений злочин. Дисертант підтримує висловлену в літературі думку про надання потерпілій особі права пред'явлення позову одночасно з подачею заяви про злочин, що буде направлено на збереження строків позовної давності.

Наявність права пред'явити цивільний позов у осіб, які зазнали майнової та моральної шкоди від злочину, передбачає наділення органів, які ведуть процес, обов'язком по його роз'ясненню. Номінація ст.122 КПК “Порядок роз'яснення прав потерпілому” не відповідає повною мірою стану речей, адже поняття потерпілого в кримінальному процесі не охоплює все коло суб'єктів, які вправі пред'явити цивільний позов в кримінальній справі.

Враховуючи велике значення цивільного позову в кримінальній справі, дисертант не погоджується з існуючою практикою фіксування волевиявлення особи – пред'явити позов в протоколі допиту - і обґрунтовує потребу передбачити складання при цьому протоколу позовної заяви із встановленням певних вимог до нього, закріпивши дане положення в окремій статті КПК наступного змісту:

“Стаття 122-1. Пред'явлення цивільного позову в кримінальній справі.

Цивільний позов в кримінальній справі про відшкодування шкоди, завданої потерпілому, пред'являється в усній чи письмовій формі. При пред'явленні позову в усній формі складається протокол.

Цивільний позов у кримінальній справі про відшкодування шкоди, завданої юридичній особі, пред'являється в письмовій формі.

Прокурор пред'являє цивільний позов у випадках, передбачених частиною 2 статті 29 цього Кодексу, в письмовій формі.

У позовній заяві та протоколі позовної заяви необхідно зазначити:

- 1) назву органу, до якого подається позовна заява;
- 2) точне прізвище, ім'я, по батькові фізичної особи або повна назва юридичної особи, які є позивачами, його (їх) місцезнаходження;

- 3) чим саме та яку (майнову, моральну) було завдано шкоду;
- 4) розмір майнової шкоди та компенсації завданої моральної шкоди;
- 5) вимогу про відшкодування шкоди;
- 6) підпис особи, що заявила цю вимогу, із зазначенням дати її заявлення.

При необхідності особа, що подала позов чи в інтересах якої він був поданий прокурором, може уточнити цивільний позов.”

У другому підрозділі “Доказування слідчим обставин, що стосуються цивільного позову” автором розкривається комплекс слідчих дій, за допомогою яких відбувається доказування характеру та розміру цивільного позову.

Автором підтримується позиція покладення обов’язку доказування виключно на орган дізнання, слідчого та прокурора. При цьому дисертант критично ставиться до висловлених в літературі думок про покладення такого обов’язку на потерпілого та цивільного позивача (крім справ приватного обвинувачення) та заперечує покладення на потерпілого та цивільного позивача тягара доказування підстав та розміру цивільного позову, адже проблема співвідношення цього поняття з поняттям “обов’язку доказування” залишається дискусійною. Аналізуючи правову природу та процесуальний статус цивільного позивача, дисертант доходить висновку про необхідність активного сприяння доказуванню підстав і розміру цивільного позову з боку цивільного позивача, що проявляється, зокрема, в обов’язку цивільного позивача на вимогу органу дізнання, слідчого, прокурора та суду пред’являти всі необхідні документи, пов’язані з заявленим позовом (ч.3 ст.50 КПК).

Зважаючи на те, що в переважній більшості випадків потерпілий у кримінальній справі є і цивільним позивачем, та враховуючи необхідність активного сприяння останнім доказуванню, автор критично ставиться до існуючої позиції законодавця щодо відсутності відповідальності потерпілого за відмову від дачі показань і пропонує наділити його цим обов’язком. Дане положення обумовлено ще і важливим значенням показань потерпілого для доказування підстав та розміру цивільного позову порівняно з іншими джерелами доказів.

Цивільний відповідач у кримінальному процесі є особою, яка має власний інтерес і відстоює його, із індивідуальним правовим статусом. У зв’язку з цим автор критично ставиться до практики, яка устоялась щодо допиту цивільного відповідача в якості свідка, адже цим самим порушується право цивільного відповідача захищатися від заявленого позову. Відповідно до ст.51 КПК України цивільний відповідач має право давати пояснення по суті пред’явленого позову. Закріпивши у чинному КПК України зазначене право цивільного відповідача, законодавець не врегулював, яким чином цивільний відповідач може реалізувати це право. В цьому зв’язку дисертант пропонує закріпити серед джерел доказів показання цивільного відповідача і врегулювати порядок його допиту, відобразивши це в окремій статті наступного змісту:

“Стаття 147-1. Виклик і допит цивільного відповідача.

Виклик цивільного відповідача проводиться за правилами, встановленими статтею 134 цього Кодекса.

Цивільний відповідач допитується про обставини, що стосуються заявленого в кримінальній справі цивільного позову.

Якщо в кримінальній справі поруч з цивільним відповідачем – фізичною особою - бере участь його представник, допит цивільного відповідача проводиться за участю його представника.

Перед допитом цивільному відповідачеві повинно бути вручено копію позовної заяви (протоколу позовної заяви) та копію постанови про притягнення в якості обвинуваченого особи, за дії якої несе майнову відповідальність цивільний відповідач, та роз’яснено їх зміст, про що зазначається в протоколі допиту або в окремо складеному протоколі.

На початку допиту слідчий повинен запитати цивільного відповідача, чи визнає він заявлений позов, після чого запропонувати йому дати показання по суті заявленого цивільного позову. В разі необхідності в ході допиту слідчий може ставити запитання.

Про допит цивільного відповідача складається протокол з додержанням правил статті 145 цього Кодексу.”

У третьому підрозділі “Вжиття заходів процесуального примусу по забезпеченню цивільного позову” аналізуючи зміст поняття забезпечення цивільного позову в кримінальній справі як цілеспрямованої діяльності, дисертант виділяє наступні стадії: а) виявлення майна і цінностей, що можуть бути звернені на відшкодування шкоди за цивільним позовом; б) накладення арешту на майно; в) забезпечення збереження арештованого майна. Розглядаючи першу стадію, автор вважає, що заходи по відшукуванню майна і цінностей, що можуть бути звернені на відшкодування шкоди, повинні проводитися вже на стадії порушення кримінальної справи. Для цього доцільно застосовувати оперативно-розшукові заходи. Отримана в ході оперативно-розшукової діяльності інформація після її перевірки та закріплення за допомогою передбачених КПК джерел доказів повинна застосовуватись для проведення слідчих дій по забезпеченню цивільного позову, пов’язаних із застосуванням державного примусу.

Накладення арешту на майно є одним із заходів процесуального примусу, що застосовується в кримінальному процесі. При ньому значного обмеження зазнає право власності, а в деяких випадках - і конституційне право громадян на недоторканість житла. Відповідно до положення ст.30 Конституції не допускається проникнення до житла чи іншого володіння особи, проведення в них огляду чи обшуку інакше як за вмотивованим рішенням суду. Відсутність у КПК питання про проникнення у житло з метою накладення арешту на майно є вадою законодавства. У зв’язку з цим автор пропонує доповнити ст.126 КПК частиною сьомою наступного змісту:

“Накладення арешту на майно підозрюваного, обвинуваченого чи осіб, які несуть за законом матеріальну відповідальність за його дії, проводиться за вмотивованою постановою судді. При необхідності накладення арешту слідчий за згодою прокурора надсилає до суду подання, розгляд та вирішення якого відбувається за правилами, встановленими ч.5 ст.177 цього Кодексу”.

Аналізуючи матеріали слідчої практики, автор доходить висновку, що для підвищення ефективності забезпечення цивільного позову суттєве значення має визначення моменту початку його здійснення. Для правильного вирішення цього питання, на думку дисертанта, необхідно розрізняти два окремих види діяльності: по-перше, виявлення майна та інших цінностей, які можуть бути використані для погашення шкоди; по-друге, сам факт проведення такої слідчої дії, як накладення арешту. В залежності від поєднання в одне або розрізнення цих дій і виділяються неоднакові умови, за наявності яких повинно бути вжито заходів до забезпечення цивільного позову. Для першої необхідно встановлення достатніх даних про те, що злочином завдано майнових збитків або заподіяно моральної шкоди, і ця діяльність повинна мати початок до порушення кримінальної справи. Для другої необхідні ті ж умови, що і для першої, але додатковою необхідною умовою слід вважати появу в кримінальній справі підозрюваного або обвинуваченого.

Розглядаючи порядок накладення арешту, автор пропонує для забезпечення у банківських установах збереження вкладів, на які було накладено арешт, складати протокол накладення арешту на вклади. У цьому документі повинно бути зазначено час вручення банківській установі санкціонованої прокурором постанови про накладення арешту на вклади та попередження про кримінальну відповідальність за приховування майна, на яке накладено арешт за ст.388 КК України.

Базуючись на розробках вчених-юристів щодо підвищення роботи правоохоронних органів із забезпечення цивільного позову в кримінальному судочинстві, на матеріалах анкетування та аналізі слідчої практики, дисертант пропонує створити в системі органів внутрішніх справ спеціальні підрозділи по забезпеченню відшкодування шкоди, завданої злочинами, основними напрямками діяльності яких би були: 1) проведення оперативно-розшукових заходів щодо виявлення джерел відшкодування заподіяної злочином шкоди; 2) опис майна, коштів, на які накладається арешт; 3) вжиття заходів по забезпеченню збереження майна, на котре накладено арешт.

У четвертому підрозділі “Оскарження дій слідчого з питань забезпечення цивільного позову” дисертант, підтримуючи в цілому позицію оскарження дій і рішень слідчого до суду вказує на такий його суттєвий недолік: розгляд та вирішення зазначених скарг судом не може не вплинути певним чином і на неупередженність та об’єктивність розгляду справи по суті. Навіть,

якщо останній буде проводитись іншим суддею, той факт, що він працює з суддею, який розглянув скаргу в одній установі (одному і тому ж суді), може викликати сумніви в його об'єктивності, що виключає його участь у справі в якості судді. Вихід з цього положення дисертант вбачає у віднесенні компетенції розгляду скарг на дії слідчого і прокурора до іншого суду. Такою компетенцією, на думку автора, повинні бути наділені передбачені Законом України "Про судоустрій України" адміністративні суди, які з різних причин ще не створені. Це цілком відповідає їх призначенню та повноваженням.

У висновках стисло сформульовані основні положення та пропозиції, обґрунтовані автором під час дослідження сутності та значення відшкодування шкоди в кримінальному процесі, його форм, підстав заявлення цивільного позову в кримінальній справі та його суб'єктів, порядку провадження по цивільному позову на досудовому розслідуванні.

За результатами дослідження сформульовані рекомендації щодо удосконалення кримінально-процесуального законодавства та практики його застосування.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

у фахових виданнях, затверджених ВАК України:

1. Клименко Я. Відшкодування моральної шкоди у кримінальному процесі // Право України. – 2000. - №6. – С.65-68.
2. Клименко Я. Добровільне відшкодування шкоди особам, постраждалим від злочину // Право України. – 2002. - №3. – С.82-86.
3. Смітійенко З., Клименко Я. Обов'язок слідчого по своєчасному забезпеченню цивільного позову в кримінальному процесі // Право України. – 2002. - №4. – С.56-60. - *у співавторстві (участь дисертанта становить 50 %).*

У збірниках наукових праць, доповіді, тези і повідомлення на конференціях:

4. Клименко Я.О. Проблеми відшкодування матеріальної і моральної шкоди, завданої господарським товариствам //Вплив глобалізації на формування та розвиток зовнішньоекономічних зв'язків України. Збірник матеріалів V міжнародної науково-практичної конференції УАЗТ 30 травня 2002 року. – К.: УАЗТ, 2002. – С.202-204.
5. Клименко Я.О. Накладення арешту на вклади як засіб забезпечення цивільного позову в кримінальній справі // Зовнішня торгівля: право та економіка. Збірник наукових праць. - Випуск 2(6). - Частина 2. - К.: УАЗТ, 2002. - С.85-88.

АНОТАЦІЇ

Клименко Я.О. Цивільний позов як одна із форм забезпечення слідчим відшкодування шкоди, завданої злочиним. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза. – Національна академія внутрішніх справ України, Київ, 2003.

У дисертації досліджено комплекс теоретичних і практичних питань щодо такої форми відшкодування шкоди заподіяної злочином, як цивільний позов у кримінальному процесі. В роботі проаналізовано місце цивільного позову серед інших форм відшкодування шкоди у кримінальному процесі, його юридичну природу; дано характеристику його підстав. Сформульовано поняття приводів порушення провадження за позовом у кримінальній справі, проаналізовано значення кожного із джерел доказів у доказуванні підстав та розміру позовних вимог. Визначено момент виникнення обов'язку у органів, які ведуть процес до вжиття заходів по забезпеченню цивільного позову.

Сформульовано рекомендації щодо вдосконалення законодавства та практики провадження за цивільним позовом у кримінальному судочинстві.

Ключові слова: відшкодування шкоди, цивільний позов, шкода, моральна шкода, потерпілий, цивільний позивач, цивільний відповідач, накладення арешту на майно, фізичні особи, юридичні особи.

Клименко Я.А. Гражданский иск как одна из форм обеспечения следователем возмещения вреда, причиненного преступлением. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.09. – уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза. Национальная академия внутренних дел Украины, Киев, 2003.

В диссертации исследованы вопросы гражданского иска как одной из форм возмещения вреда в уголовном процессе.

В работе исследована правовая природа возмещения вреда в уголовном процессе. На основании анализа норм уголовного-процессуального законодательства, посвященных возмещению вреда, диссертант приходит к выводу о том, что возмещение вреда является одной из задач уголовного судопроизводства, которая должна быть законодательно закреплена в ст.2 УПК Украины. В работе приводится понятие возмещения вреда, которое представляет собой деятельность субъектов уголовного процесса по восстановлению на компенсационной основе имущественных прав потерпевших лиц и компенсации им морального вреда.

Исходя из уголовно-правового значения добровольного возмещения вреда, автор обосновывает необходимость уголовно-процессуального урегулирования этого института. Законодательному закреплению подлежит при этом обязанность органов, ведущих процесс, разъяснить права на добровольное возмещение вреда, его значение, а также порядок его производства, который сводится к внесению на специально созданный расчетный счет сумм по возмещению вреда, о чем составляется протокол.

На основании анализа норм действующего законодательства автор приходит к выводу о том, что предметом исковых требований могут быть следующие виды вреда: прямой непосредственный имущественный вред, неполученные вследствие причиненного преступления доходы, затраты на восстановление здоровья потерпевшего, а в случае его смерти – выплаты на содержание нетрудоспособных членов семьи, затраты, связанные с выплатой по возмещению вреда, причиненного преступлением (регрессные требования), моральный вред причиненный физическому и юридическому лицу. Анализируя понятие морального вреда причиненного юридическому лицу, автор предлагает понимать под ним нарушение личных неимущественных либо имущественных прав юридического лица, выразившееся в причинении вреда его деловой репутации.

Рассматривая вопрос ответственности за причиненный вред, автор предлагает установить возможность возложения на лиц, несущих ответственность за причиненный вред, долевую, субсидиарную либо солидарную ответственность.

Основываясь на исследовании предмета исковых требований в уголовном процессе, автор приходит к выводу о том, что гражданским истцом должно признаваться физическое или

юридическое лицо, которому был причинен имущественный или моральный вред от преступления либо нанесены убытки от уплаты возмещения за такой вред, который имеет право на заявление регрессных требований и предъявляет требования о возмещении вреда по уголовному делу.

С целью создания гарантий защиты прав и законных интересов несовершеннолетних потерпевших, а также потерпевших, которые в силу своих физического либо психического состояния лишены возможности самостоятельно защищать свои права, автор предлагает законодательно закрепить обязательное участие законного представителя, а в случае его отсутствия – представителя указанных лиц.

Поскольку согласно действующему законодательству наложение ареста на имущество возможно и на имущество лица, которое несет ответственность за действия подозреваемого, автор предлагает установить возможность признания такого лица гражданским ответчиком до предъявления обвинения. Кроме того, с целью повышения эффективности обеспечения возмещения вреда на стадии досудебного расследования автор предлагает предоставить гражданскому ответчику право вносить сумму с целью добровольного возмещения вреда на специально созданный расчетный счет.

Анализируя источники получения правоохранительными органами информации о причиненном преступлением вредом, автор приходит к выводу о том, что наиболее часто такая информация предоставляется при первоначальном обращении потерпевших от преступления лиц. При этом автором обосновывается необходимость предъявления исковых требований уже на стадии возбуждения уголовного дела и установления к ним определенных требований.

Анализируя процессуальное положение гражданского истца в уголовном процессе и учитывая наличие его заинтересованности в возмещении вреда, дисертант делает вывод о возложении на гражданского истца обязанности содействия в доказывании оснований и размера гражданского иска.

Автор обосновывает необходимость закрепить среди источников доказательств показания гражданского ответчика. При этом допрашивать гражданского ответчика необходимо по правилам допроса обвиняемого.

Исследуя момент, с наступлением которого органы, ведущие процесс, должны принимать меры к обеспечению возмещения вреда, автор указывает на необходимость различия таких понятий, как обеспечение возмещения вреда, и наложения ареста на имущества. При этом первое должно иметь место уже на стадии возбуждения уголовного дела при установлении достаточных данных причинения преступлением имущественного либо морального вреда. Второе же возможно лишь после появления в уголовном деле такого субъекта уголовно процесса, как подозреваемый.

Анализируя установленный процессуальный порядок наложения ареста на имущество дисертант указывает на сложившиеся в законе относительно этого противоречия и предлагает установить возможность производства такой меры процессуального принуждения лишь по постановлению суда.

Анализ следственной практики и анкетирования следователей показывает, что одним из препятствий к эффективному и активному принятию мер обеспечения гражданского иска является отсутствие необходимо количества сил и средств для принятия мер обеспечения гражданского иска на первоначальных этапах расследования уголовного дела, на основании чего автор обосновывает целесообразность создания в системе МВД специальных оперативных подразделений по обеспечению возмещения вреда.

Поддерживая позицию обжалования действий и решений следователя в судебном порядке автор предлагает отнести рассмотрение вышеуказанных жалоб к компетенции административных судов, что соответствует их полномочиям и компетенции.

Ключевые слова: возмещение вреда, гражданский иск, вред, моральный вред, потерпевший, гражданский истец, гражданский ответчик, наложение ареста на имущество, физические лица, юридические лица.

SUMMARY

Klimenko Y.O. Civil claim as one of forms to guarantee the compensation by an investigator for the damage caused by crime. - Manuscript.

Thesis for candidate degree in law by speciality 12.00.09 – criminal procedure and criminalistics; forensic examination. – National Academy of Internal Affairs of Ukraine, Kyiv, 2003.

The thesis investigates the complex of theoretical and practical problems of compensation for the damage caused by crime in a form of a civil claim in criminal procedure. The place of a civil claim among other forms of compensation in the criminal procedure, its legal nature are analysed in the thesis. Its base has been characterized. The notion of cause for criminal law suit has been formulated. The meaning of each source of evidence in the proof of the bases and the amount of compensation for the claim are analysed.

The moment to start civil claim by legal bodies to take measures to ensure a civil claim was determined.

Recommendations as to the improvement of legislature and as to the implementation of civil claim in a criminal procedure have been formulated.

Key words: compensation of the damage, civil claim, damage, moral damage, victim, plaintiff, civil defendant, to sequester property, physical person, legal person.